

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
AJALOO JA ARHEOLOOGIA INSTITUUT

Paula Pöder

VE NE IMPEERIUMI SÕDADE KAJASTUS EESTIMAA KUBERMANGUS: TALLINNA
ASEHALDUSVALITSUSES RINGELNUD INFORMATSIOON KATARIINA II
SÕJATEGEVUSE KOHTA AASTATEL 1787–1791

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Marten Seppel

2014

Sisukord

SISSEJUHATUS	3
1.1. ÜLEVAADE VENE-TÜRGI SÕJAST 1787–1791	5
1.2. TALLINNA ASEHALDUSKONNAS RINGELNUD INFORMATSIOON VENE-TÜRGI SÕJA KOHTA.....	8
1.2.1. AMETNIKEVAHELINE KIRJAVAHETUS	8
1.2.2. LAHINGUTEATED.....	13
2.1. ÜLEVAADE VENE-ROOTSI SÕJAST 1788–1790	18
2.2. TALLINNA ASEHALDUSKONNAS RINGELNUD INFORMATSIOON VENE-ROOTSI SÕJA KOHTA	21
KOKKUVÕTE	28
ALLIKAD JA KIRJANDUS	30
SUMMARY. NOTIFICATION ABOUT THE RUSSIAN EMPIRE’S WARS IN THE GOVERNORATE OF ESTONIA: INFORMATION CIRCULATING IN THE VICE-GOVERNMENT IN REVAL ABOUT THE WARS UNDERTAKEN BY CATHERINE II DURING 1787–1791.....	32
LISA 1. RAHUPALVE	34

Sissejuhatus

Katariina II valitsemisajal pidas Venemaa üsna üheaegselt sõda nii Türgi (1787–1791) kui Rootsiga (1788–1790). Sõja ajendiks Türgiga oli Krimmi khaaniriigi annekteerimine Venemaa poolt ning sõjakuulutajaks olid türklased. Rootslased astusid sõtta Venemaaga türklaste liitlastena.

Senises historiograafias on Vene-Türgi sõda kõige enam käsitletud üldteostes, mis tähendab, et mainitud on enamasti ainult paari olulisemat lahingut. Samuti võib leida sõjasündmustest ülevaateid biograafiates, näiteks Eesti sõjaajaloolase Jüri Kotšinevi teoses “Suvorov. Vene Hannibali elu ja võitlused”¹, Henri Troyat’ kirjutatud elulugu “Katariina II. Venemaa kõikvõimas keisrinna”² ning Simon Sebag Montefiore “Potjomkin – vürstide vürsti”.³

Rootsi sõja puhul napib samuti üksikasjalikke uurimusi ning domineerivad üldist laadi käsitlused, mis piirduvad lahingunimede ja –daatumitega. Erinevalt Vene-Türgi sõjast on olemas ka Eesti ajalooga seotud detailsemaid ülevaateid üksikutest lahingutest, nagu Georg Leetsi artiklis “Merelahing Tallinna reidil”⁴ või Hanno Ojalo ja Mati Õuna teoses “Purjed ja püssirohi. Võitlused Läänemerel 18. sajandil”,⁵ mis lisaks lahingukirjeldustele annab eelkõige ülevaate sõjavarustusest.

Kuigi Balti kubermangud kuulusid üle kahesaja aasta Venemaa impeeriumisse, on Venemaa imperiaalsete sõdade kajastused Bati provintsidest saanud vähest tähelepanu. Kõige enam on sellele küsimusele tähelepanu pööranud Tõnu Tannberg, kes on veenvalt näidanud, et Vene aeg polnud Eestile kaugeltki “kahesaja-aastane rahuaeg”.⁶ Tõnu Tannberg on käsitlenud aga ennekõike 19. sajandi sõdade mõju Balti kubermangudele. See-eest on mõlema eelnimetatud 18. sajandi lõpu sõja puhul teadmata, kuidas ja mil määral elati neile kahele sõjale lokaalsel Balti provintside tasandil kaasa.

---

¹ Jüri Kotšinev. Suvorov. Vene Hannibali elu ja võitlused. Tallinn 2010.

² Henri Troyat. Katariina II. Venemaa kõikvõimas keisrinna. Tallinn 1996.

³ Simon Sebag Montefiore. Potomkin – vürstide vürst. Tallinn 2002.

⁴ Georg Leets. Merelahing Tallinna reidil. – Horisont, 1977, nr 8.

⁵ Hanno Ojalo, Mati Õun. Purjed ja püssirohi. Võitlused Läänemerel 18. sajandil. Tallinn 2010.

⁶ Tõnu Tannberg. Eesti mees Vene kroonus: Uurimusi Baltikumi ja Venemaa sõjaajaloost impeeriumi perioodil 1721–1719. Tartu 2011.

Bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida, kui palju peeti vajalikuks Venemaa äärealal asuvat Tallinna asehaldusvalitsust kursis hoida Venemaaga seotud rahvusvaheliste sõjasündmustega. Ühtlasi uurin, millist informatsiooni peeti oluliseks Eestimaa provintsi edastada ja mis võis olla selle saatmise ajendiks. Lisaks annan ülevaate sõjaalase informatsiooni liikumisest Tallinna asehaldusvalitsuse erinevate institutsioonide vahel.

Bakalaureusetöö koostamisel on kasutatud Tartus asuva Ajalooarhiivi säilikuid.⁷ Kasutatud säilikud jagunevad kaheks: lahinguteated ning Tallinna asehaldusvalitsuse ametnikevaheline kirjavahetus. Ajavahemikul 1783–1796 valitses Eesti- ja Liivimaal asehalduskord ning neid kaht regiooni valitses ühine asehaldur. Esimeseks Tallinna ja Riia asehalduriks oli George Browne (1783–1792). Riiga ja Tallinna loodi kindlaksmääratud ametnikkonnaga asehaldusvalitsused.⁸

Lahingute kuupäevad olen esitanud vana Juliuse kalendri järgi, mis on Gregoriuse kalendrist üksteist päeva taga. Selle põhjuseks on lähtumine säilikutel olevatest daatumitest, mis järgivad Juliuse kalendrit. Kohanimede puhul olen eelistanud eestikeelsest maateadusest lähtuvat ning selle puudumisel kasutanud originaalkeelega omast nime (näiteks linn ja kindlus Izmail, mitte Ismail).

Töö on ülesehituselt jagatud kaheks peatükiks, mis jagunevad omakorda alapeatükkideks. Mõlema sõja puhul esitatakse esimeses alapeatükis lühiülevaade sõja käigust. Vene-Türgi sõja puhul on teises alapeatükis Eestimaale jõudnud sõjaalane informatsioon jagatud kaheks: amenikevahelisest kirjavahetusest saadud informatsiooniks ning lahinguteadeteks. Vene-Rootsi sõja puhul ei pidanud ma sellist jaotust loogiliseks, kuna lahinguteadetest ja amenikevahelisest kirjavahetusest saadav teave suurel määral kattus.

---

⁷ Need asuvad järgmistes fondides: 30 – Eestimaa kubermanguvalitsus; 1005 – Kuressaare magistraat; 3180 – Narva linna muuseum ja arhiiv; 3235 – Eesti Evangeeliumi Luteriusu kiriku Lääne-Harju praostkond.

⁸ Mati Laur. Eesti ajalugu varasel uusajal 1550–1800. Tallinn 1999, lk 87–89.

1.1. Ülevaade Vene-Türgi sõjast 1787–1791

Aastatel 1768–1774 aset leidnud Vene-Türgi sõda lõppes Venemaa jaoks edukalt. 10. juulil 1774 sõlmitud Küçük Kaynarca rahulepinguga sai Vene kaubalaevastik vaba läbipääsuõiguse Türgi väinadest ning ala Dnepri ja Lõuna-Bugi jõgede vahel koos Kinburni, Jenikale ja Kertši kindlustega. Samuti sunniti Türgi tunnustama Venemaa ülemvõimu Moldaavia ja Valahhia üle ning Krimmi khaaniriigi suveräniteeti, mis tähendas, et Venemaal olid vabad käed sealsetesse asjadesse sekkumiseks.⁹

1777. aastal viis Venemaa väed Krimmi ning seadis ametisse nukuvalitsuse Šahin-Girei juhtimisel. Šahin-Girei palus Vene vägedel Krimmi jääda ning kuigi Türgi üritas 1787. aasta suvel khaaniriiki tagasi vallutada, kukkus see läbi. 8. aprillil 1783 kirjutas keisrinna alla ukaasile Krimmi khaaniriigi annekteerimisest, põhjendades seda türklaste poolse rahulepingu rikkumisega. Lisaks Krimmi poolsaarele õnnestus Venemaal saada oma valdusesse kogu Musta mere põhjarannik Bugist Kubanini.¹⁰

1787. aastal üritasid türklased inglaste vahendusel venelastega läbirääkimisi pidada.¹¹ Türklaste põhiliseks nõudmiseks oli Krimmi tagastamine venelaste poolt. Läbirääkimised kukkusid läbi ning 1787. aasta augustis kuulutasid türklased Venemaale sõja.¹² Venemaa liitlane Austria kuulutas Türgile sõja 1788. aasta alguses.¹³

Esimene sõjategevus leidis aset 20. augustil 1787, kui türklaste laevad Otšakovi kindlusest ründasid kahte Vene fregatti ning pärast kuuetunnist lahingut venelased põgenesid. Raskeks löögiks venelastele oli 1787. aasta septembri alguses nende laevastiku kahjustada saamine tormis. Kümme laeva sattus viis päeva kestva tormi kätte. Üks kahest 54 kahuriga varustatud liinilaevast kandus Bosporuse väina ning langes türklaste kätte ning ülejäänud laevad said nii tugevaid tormikahjustusi, et muutusid võitlusvõimetuks. 1. oktoobril maabusid Türgi väed

---

⁹ Jüri Kotšinev. Kahepäise kotka tiiva all. Venemaa hiilgus ja hukk 862–1917. Tallinn 2006, lk 144; Mati Laur. Tsaaride aeg. Venemaa ajaloost 1917. aastani. Tallinn 2002, lk 112.

¹⁰ M. Laur. Tsaaride, lk 112; Philip Longworth. Vene impeeriumid. Nende tõus ja langus eelajaloost Putinini. Tallinn 2007, lk 219.

¹¹ Virginia H. Aksan. Ottoman Wars 1700–1870: An Empire Besieged. Pearson Education Limited 2007, lk 161.

¹² Jüri Kotšinev. Suvorov, lk 62.

¹³ V. H. Aksan. Ottoman, lk 161.

venelase tugipunkti Kinburni juures, kuid venelased tegid kindral Suvorovi juhtimisel nende vastu kolm rünnakut ja löid türklased tagasi.¹⁴

Järgmine suurem merelahing leidis aset Limanil – Dnepri suudmel, mis on pikk ja kitsas laht – 7. juunil 1788 ning lõppes patiseisuga. See-eest teine lahing Limanil, mis leidis aset juba 16. juunil 1788 lõppes venelaste võiduga.¹⁵ Türgi laevastik Otšakovi all oli elimineeritud.¹⁶

1. juulil 1788 alustas vürst Potjomkin Otšakovi kindluse piiramist nii merelt kui ka maalt.¹⁷ Otšakovi kindlus oli türklaste tugev kindlus Bugi ja Dnestri suudmete vahel, mida kaitsesid maismaal 15 000 sõdurit ning merevägi, ning selle vallutamine pidi tagama Venemaale juurdepääsu ja kohalolu Mustal merel.¹⁸ Detsembri alguses muutis vürst piiramise osas meelt ning 6. detsembril 1788 algas tormijooks Otšakovi müüridele ning venelased võtsid kindluse mõne tunniga.¹⁹

1789. aasta kevadel vallutasid venelased Byrlati, Maksimeni ja Galatzi.²⁰ Venelastel ja austerlastel õnnestus koostöös saavutada võit 20. juunil 1789 Focșani lahingus, kus toimus kokkupõrge ühelt poolt 30 000 türklase ning teiselt poolt 12 000 austerlase ning 5000 venelase vahel. Võitluses jäid peale liitlasväed. Türklased proovisid 11. septembril 1789 veel kord Focșani ära võtta. Türklastel oli 90 000-meheline armee 18 000 Austria ja 7000 Vene sõduri vastu. Taas saatis liitlasvägesid edu ning türklased purustati.²¹

11. septembril 1789 Rîmnici jõe ääres võitlesid Jusuf-paša poolt juhitud 100 000 mehelise armee ja Vene ning Austria-Ungari 25 000 pealine ühisvägi, kindral Suvorovi ja Sachsen-Coburgi prints Friedrich Josiase juhatusel. Liitlasväed saavutasid võidu, paša koos ellu jäänud 15 000 mehega taganes.²²

Liitlasväed jätkasid võidukalt: 30. septembril 1789 alistus venelastele Akkermani kindlus

---

¹⁴ S. S. Montefiore. Potjomkin, lk 428–430, 432.

¹⁵ Samas, lk 443–444, 446.

¹⁶ J. Kotšinev. Suvorov, lk 70.

¹⁷ S. S. Montefiore. Potjomkin, lk 446; Henri Troyat. Katariina II, lk 361.

¹⁸ Vincent Cronin. Catherine, Empress of All the Russias. New York 1978, lk 265; V. H. Aksan. Ottoman, lk 161.

¹⁹ J. Kotšinev. Suvorov, lk 72.

²⁰ Alexander Mikaberidze. Russian Officer Corps of the Revolutionary and Napoleonic Wars, 1795–1815. Savas Beatie LLC 2005, lk 332.

²¹ S. S. Montefiore. Potjomkin, lk 470–471.

²² J. Kotšinev. Suvorov, lk 75–76, 81.

ning 4. novembril alistus Bender, ilma et ükski vene sõdur oleks kaotanud elu. Austerlased suutsid 19. septembril võtta ära Belgradi ning nende kätte läks ka Bukarest.²³

1789. aasta talvel alustas vürst Potjomkin rahuläbirääkimisi, mis kestsid veel peaaegu terve järgmise aasta. Alguses paistsid türklased rahust huvitatud olevat ning hea tahte margina vabastas Selim III Vene suursaadiku vangistusest. Olukord muutus, kui 20. jaanuaril 1790 sõlmis Osmani riik liidulepingu Preisimaaga, kes kohustas teda sõjas Venemaaga aitama. Venemaale oli omakorda hoobiks Austria keisri Joseph II surm 1790. aasta veebruaris ning septembrist 1790 jäi Venemaa Türgi-vastasesse sõtta üksi.²⁴

1790. aasta oktoobris alustasid venelased Izmaili piiramist.²⁵ 7. detsembril 1790 nõudsid venelased türklaste alistumist, ähvardades, et vastasel korral ei säästeta kellegi elu, kuid türklased keeldusid. 11. detsembril algas lahing 60 000 mehe vahel, mis lõppes türklaste kaotuse ja peaaegu 40 000 inimese surmaga.²⁶

Relvarahu venelaste ja türklaste vahel sõlmiti 31. juulil 1791 vürst Nikolai Repnini ja suurvesiir Jusuf-paša eestvedamisel. Relvarahu sõlmiti kaheksaks kuuks ning türklased nõudsid, et venelased ei rajaks vallutatud territooriumile kindlustusi.²⁷

Vene-Türgi sõja lõpetas Iaşis 29. detsembril 1791 Hispaania vahendusel²⁸ sõlmitud rahuleping. Iaşi rahulepinguga tunnistasid türklased eelmise Vene-Türgi sõja (1768–1774) lõpetanud Küçük Kaynarca rahulepingut ja Krimmi ühendamist Venemaaga. Türgile jäid Moldova ja Valahhia ning venelased tagastasid neile ka Izmaili kindluse Doonaul ning Anapa kindluse Musta mere ääres. Vene-Türgi piiriks määrati Dnestri ja Kubani jõed.²⁹

Lisaks nähti ette vangide vahetus, mis ei käinud nende vangide kohta, kes olid vabatahtlikult vangistajate kodakondsuse või religiooni vastu võtnud. Veel pidid türklased tagama Vene kaubalaevadele Vahemerel kaitse Põhja-Aafrikast pärit piraatide eest.³⁰

---

²³ S. S. Montefiore. Potjomkin, lk 471–473.

²⁴ S. S. Montefiore. Potjomkin, lk 482–484, 487; J. Kotšinev. Suvorov, lk 82.

²⁵ J. Kotšinev. Suvorov, lk 83.

²⁶ S. S. Montefiore. Potjomkin, lk 496, 498.

²⁷ Samas, lk 526–527.

²⁸ Haljand Udam. Türgi. Teekond läbi Türgi tsivilisatsiooni ajaloo. Tartu 2011, lk 147.

²⁹ Gabor Agoston, Bruce Masters. Encyclopedia of the Ottoman Empire. New York 2009, lk 298.

³⁰ Samas.

1.2. Tallinna asehalduskonnas ringelnud informatsioon Vene-Türgi sõja kohta

Ajalooarhiivis Eestimaa kubermanguvalitsuse, Narva muuseumi ja arhiivi ning Eesti Evangeeliumi Luteriusu kiriku Lääne-Harju praostkonna fondis olevates allikates leidub vaadeldavast perioodist informatsiooni kaheksa Vene-Türgi sõja lahingu ja vallutuse. Nimeliselt on need järgmised: Chotini (september 1788), Otšakovi (06.12.1788), Benderi (04.11.1789) ja Izmaili kindluse vallutamine (11.12.1790), Maksimeni (aprill 1789), Galatzi (19.04.1789), Rîmnici jõe juures (7.–8.09.1789, 11.–14.09.1789) ning Limanil peetud lahingud (07.06.1788). Lisaks veel manifest sõja alguse ning teated relvarahu ja rahulepingu sõlmimise kohta.

1.2.1. Ametnikevaheline kirjavahetus

Kolme kindluse – Chotini, Otšakovi ning Benderi – vallutamise, Rîmnici jõe ääres toimunud lahingu, relvarahu ning Iași rahulepingu sõlmimise kohta on informatsiooni ainult ametnikevahelises kirjavahetuses. Mingit vihjet selle kohta, et Tallinna asehaldusvalitsusele oleks edastatud ka lahinguteateid, ma ei leidnud. Ainult Limanil peetud lahingu ja Izmaili äravõtmise kohta on olemas nii lahinguteade kui Tallinna asehaldusvalitsuse kirjavahetus. Sõja alguse kohta on teavet nii ametnikevahelises kirjavahetuses kui ka trükitud sõjamanifesti näol.

Teatavat meelsuse mõjutamist võib kirjavahetuses täheldada sõja puhkemist ja vaherahu sõlmimist kajastavate teadete puhul. Sõja puhkemist kajastavates teadetes on välja toodud, et sõja kuulutajaks Vene riigile oli Türgi, mis on tõsi. Samas on peetud oluliseks rõhutada, et see oli kahe riigi vahelise rahu rikkumine.³¹ Meenutatud on 1768–1774 asetud leidnud Vene-Türgi vahelist sõda eelkõige Katariina II poolt välja antud trükitud sõjamanifestis, kus on välja toodud eelmise sõja saavutused ning rõhutatud, et kogu maailm teab, et Venemaa jättis Türgi rusudesse.³²

---

³¹ EAA 30-1-12677, L 3 (Tallinna asehaldusvalitsuse käsk Tallinna linnamagistraadile, 25.09.1787).

³² EAA 3180-1-7, L 1 (Katariina II manifest Vene-Türgi sõja puhkemise puhul, 07.09.1787).

1774. aasta Küçük Kaynarca rahulepingut on meenutatud ka käsus Tallinna provintsiaalkonsistooriumile, mille kohaselt tuli pärast jutlust lugeda palve, mida loeti eelmise Türgi sõja ajal.³³ Vaherahu kohta on peetud oluliseks rõhutada, et see sõlmiti “soovitud tingimustel”. Seda fraasi kasutasid nii Katariina II kindralkuberner Browne'ile saadetud kirjas, Browne Tallinna asehaldusvalitsusele saadetud käsus kui Tallinna linnamagistraat ja politseiamet oma aruannetes.³⁴ Lisaks sellele on propaganda tegemine ilmne käskudes, kuidas rahvast tuli kirikukantslist võidust teavitada.

Tundub täiesti võimalikuna, et mõne eduka vallutuse puhul saadetigi Eestimaa kubermangu üpris vähe informatsiooni. Samas on Otšakovi ja Benderi kindluse äravõtmise kohta olemas ainult ametnikevaheline kirjavahetus. Ometi oli Otšakovi puhul tegemist väga olulise türklaste kindlusega, mida piirati viis kuud. Simon Sebag Montefiore andmetel tapeti seal 8000–11 000 türklast,³⁵ kaasaegse Vene vägede kontradmiral John Paul Jonesini jõudis kuuldus, et seal sai surma 18 000–19 000 türklast.³⁶ Benderi kindluse vallutamine oli venelaste peamiseks eesmärgiks Dnestril ning see õnnestus 4. novembril 1789 alistada, ilma et Vene väed oleksid kaotanud ühtegi meest.³⁷

Septembri alguses 1789 võitlesid Rîmnici jõe ääres Jusuf-paša poolt juhitud 100 000 mehelise armee ja Vene ning Austria 25 000 pealine ühisvägi. Liitlasväed saavutasid võidu ning türklased kaotasid umbes 85 000 meest. Kindral Suvorov teenis lisanime Rõmnikski ja krahvitiitli.³⁸ Samas ei ole lahingu kohta rohkem teateid kui Tallinna asehaldusvalitsuse käsk provintsiaalkonsistooriumile võidu teatavakstegemise ja tänupalvuse kohta ning provintsiaalkonsistooriumi aruanne käsu täitmisest.³⁹

Ka Chotini linna ja kindluse vallutamise kohta 1788. aasta septembris pole olemas

---

³³ EAA 30-1-12677, L 9 (Tallinna asehaldusvalitsuse käsk Tallinna provintsiaalkonsistooriumile, 26.10.1787, mustand).

³⁴ EAA 30-1-12677, L 45 (Kindralkuberner Browne'ilt Tallinna asehaldusvalitsusele, 10.01.1792, tõlgitud koopias), L 45p (Katariina II kindralkuberner Browne'ile, 06.01.1792, tõlgitud koopias), L 53 (Tallinna linnamagistraadi aruanne Tallinna asehaldusvalitsusele, 16.01.1792), L 55 (Tallinna politseiameti aruanne Tallinna asehaldusvalitsusele, 20.01.1792).

³⁵ S. S. Montefiore. Potjomkin, lk 457.

³⁶ John Paul Jones, Benjamin Walker. Life of Rear-Admiral John Paul Jones. Philadelphia 1851, lk 274–275.

³⁷ S. S. Montefiore. Potjomkin, lk 471–472.

³⁸ J. Kotšinev. Suvorov, lk 75–76, 81.

³⁹ EAA 30-1-10229 L 1 (Tallinna asehaldusvalitsuse käsk Tallinna provintsiaalkonsistooriumile, 02.10.1789), L 2 (Tallinna provintsiaalkonsistooriumi aruanne Tallinna asehaldusvalitsusele, 09.10.1789).

lahinguteadet. Samas võttis selle piiramine aega kolm kuud⁴⁰ ning taaskord oli tegu Vene ning Austria ühise võiduga. Vene väed feldmarssal Pjotr Rumjantsevi juhtimisel aitasid linna vallutamisele kaasa,⁴¹ kuid põhiline roll oli Austria vägedel Sachsen-Coburgi printsii Friedrich Josephi juhtimisel.⁴²

Ainult Chotini vallutamise puhul on Eestimaa kubermangus Vene-Türgi sõda kajastavates materjalides mainitud Venemaa liitlast Austriat. Nii Tallinna politseiametilt Tallinna asehäaldusvalitsusele saadetud aruandes kui Toomkirikule ja politseiametile saadetud käskudes on märgitud “ühendatud Vene ja Rooma vägede poolset Chotini linna ja kindluse vallutamist”, mille eest tuleb jumalat tänada.⁴³ Chotini äravõtmise kohta on ka ainsana märgitud, et kohalik Vene vaimulikkond on võidu tähistamise kohta saanud käsu Peterburi konsistooriumilt.⁴⁴

Neist neljast vallutusest saab ametnikevahelisest kirjavahetusest üpris napisõnalist informatsiooni. Nii Otšakovi kui Benderi alistamise puhul on Tallinna asehäaldusvalitsus edastanud Tallinna provintsiaalkonsistooriumile, politseiametile ja linnamagistraadile käsud, milles on kajastatud vallutuse kuupäev ning korraldused, kuidas ja millal selle eest jumalat tänada tuleb.⁴⁵ Benderi puhul pole Tallinna asehäaldusvalitsuse poolt algselt saadetud kiri säilinud, vaid selle saatmine kajastub vaid teadetes endis.

Ainsad vallutused, mille kohta on säilinud nii Peterburist Katariina II poolt Tallinna asehäaldusvalitsusele lähetatud lahinguteade kui ka ametnikevaheline kirjavahetus, on Izmaili vallutamine 11. detsembril 1790 ja lahing Limanil 7. juunil 1788.⁴⁶ Nendest ilmneb, et kuigi

---

⁴⁰ Tony Jaques. Dictionary of Battles and Sieges: F–O. A Guide to 8,500 Battles from Antiquity through the Twenty-first Century. London 2007, lk 528.

⁴¹ Alexander Mikaberidze. Conflict and Conquest in the Islamic World: A Historical Encyclopedia, Vol 1. ABZ-CLIO, LLC 2011, lk 774.

⁴² T. Jaques. Dictionary, lk 528.

⁴³ EAA 30-1-12677, L 57 (Tallinna politseiameti aruanne Tallinna asehäaldusvalitsusele, 31.10.1788), L 15 (Vene vaimulikkonna ettekirjutus, 19.10.1788), L 16 (Teade kohtukojale Tallinna asehäaldusvalitsuselt, 22.10.1788).

⁴⁴ EAA 30-1-12677 L 15 (Vene vaimulikkonna ettekirjutus, 19.10.1788).

⁴⁵ EAA 30-1-12677, L 17 (Tallinna asehäaldusvalitsuse käsk Tallinna politseiametile, 30.12.1788), L 17 (Tallinna asehäaldusvalitsuse käsk Tallinna provintsiaalkonsistooriumile, 30.12.1788), L 17p (Teade Tallinna asehäaldusvalitsuse poolt linnamagistraadile saadetavast käsust, 30.12.1788), L 33 (Tallinna politseiameti aruanne Tallinna asehäaldusvalitsusele, 23.11.1789), L 47 (Provintsiaalkonsistooriumi aruanne Tallinna asehäaldusvalitsusele, 23.11.1789), L 49 (Tallinna linnamagistraadi aruanne Tallinna asehäaldusvalitsusele, 23.11.1789).

⁴⁶ EAA 30-1-12677, L 14 (Ümberjutustus kindralfeldmarssal Potjomkini teatest Limani lahingu kohta, 27.06.1788), L 26 (Teade Katariina II kindralkuberner Browne'ile Izmaili vallutamise kohta, 29.12.1790.), L 27 (Kindralkuberner Browne'i läkitus Tallinna asehäaldusvalitsusele, 02.01.1791), L 28 (Tallinna asehäaldusvalitsuse käsk Tallinna provintsiaalkonsistooriumile ja linnamagistraadile, 8.01.1791), L 29

lahinguteade võis endas kätkeada informatsiooni vastase kaotuse ja võidetud vara üle, siis ametnikevaheline kirjavahetus seda ei kajasta. Kirjavahetuses on peetud oluliseks ära märkida ainult vallutuse aeg ning kuidas, millal ja kus saavutuse eest jumalale tänu avaldada tuleb.

Tallinna asehaldusvalitsuse kirjavahetusest nähtub, et kõigi vallutuste tähistamise puhul oli vähemalt üks osa sama – tänupalvus jumalale, mida alustatakse *Te Deumi* esitamisega. *Te Deum* on kristlik ülistuslaul “Sind, Jumal, kiidame”, mis on nime saanud ladinakeelse teksti esimeste sõnade “*Te Deum Laudamus*” järgi.⁴⁷ 17. sajandist alates hakati seda esitama eriliste sündmuste, näiteks sõjaliste võitude puhul tänuavaldusena.⁴⁸

Chotini äravõtmise tähistamine oli teistest veidi erinev. Ette oli nähtud küll “*Te Deumi*” esitamine, kuid eraldi oli välja toodud, et sellega pidi kaasnema kirikukellade helistamine ning põlvitamine (*Kniebeugen*) jumala ees.⁴⁹ Lisaks on Chotini vallutamise kohta ainsana märgitud, et kohalik Vene vaimulikkond on saanud võidu tähistamise kohta käsu Peterburi konsistooriumilt.⁵⁰

Izmaili vallutamise, relvarahu ja Iași vaherahu sõlmimise puhul oli kindralkuberner Browne edastanud Riist ettekirjutused, kuidas sündmusi tähistada tuleb. Izmaili vallutamise ja Iași vaherahu sõlmimise puhul kindralkuberner Browne'i poolt Tallinna asehaldusvalitsusele saadetud juhistega sõnumid on säilinud, relvarahu sõlmimist käsitlev teade ei ole, kuid seda mainitakse ametnikevahelises kirjavahetuses.⁵¹ Iași vaherahu kohta on Tallinna asehaldusvalitsusele edastatud ka koopia keisrinna Katariina II poolt kindralkuberner Browne'ile saadetud käsust jumalat võidu eest tänada, kuid see käsk on üldsõnaline ega sisalda konkreetseid ettekirjutusi.⁵²

Izmaili vallutamise puhul on ette nähtud nii *Te Deumi* esitamisega algav tänupalvus kui 51

(Provintsiaalkonsistooriumi aruanne Tallinna asehaldusvalitsusele, 13.01.1791). 30-1-12678, L 45 (Kommunikaat Tallinna kroonupalatile, 15.07.1788, mustand), L 52 (Tallinna linnamagistraadilt Tallinna asehaldusvalitsusele, 17.07.1788).

⁴⁷ Peter. M. J. Stravinskis, Russell B. Shaw. Our Sunday's Visitor's Catholic Encyclopedia. Huntington 1998, lk 952.

⁴⁸ Willi Apel. Harvard Dictionary of Music. Harvard 2000, lk 835.

⁴⁹ EAA 30-1-12677, L 57 (Tallinna politseiameti aruanne Tallinna asehaldusvalitsusele, 31.10.1788).

⁵⁰ EAA 30-1-12677 L 15 (Vene vaimulikkonna ettekirjutus, 19.10.1788).

⁵¹ EAA 30-1-12677, L 27 (Kindralkuberner Browne'ilt Tallinna asehaldusvalitsusele, 02.01.1791), L 43 (Tallinna linnamagistraadi aruanne Tallinna asehaldusvalitsusele, 21.08.1791), L 45 (Kindralkuberner Browne'ilt Tallinna asehaldusvalitsusele, 10.01.1792, tõlgitud koopia), L 46 (Tallinna asehaldusvalitsuse käsk Tallinna politseiametile, provintsiaalkonsistooriumile ja linnamagistraadile, 21.08.1791, mustand).

⁵² EAA 30-1-12677, L 45p (Katariina II sõnum kindralkuberner Browne'ile, 6.01.1792, tõlgitud koopia).

kahuripauku, mida tuli lasta kolmes jaos. Võidust pidi Tallinna kõrval teada antama Eestimaa kubermangu kreisides ja seda tänupalvusega tähistama.⁵³ Relvarahu tähistamise puhul olid samuti ette nähtud kahuripaugud – Tallinnas 303 kahuripauku ning kreisilinnades 51. Lisaks veel tänupalvused luterlikes ja õigeusu kirikutes.⁵⁴

Iaşi vaheharu sõlmimise puhul oli ette nähtud nii Tallinna linnas kui kubermangu kreisides võidu teatavakstegemine ja kõigis kirikutes tänupalvusega tähistamine.⁵⁵ Kuigi olemas on kindralkuberner Browne'ilt Tallinna asehäaldusvalitsusele saadetud teade, pole säilinud asehäaldusvalitsuse poolt teistele instantsidele edastatud käsud. See-eest on alles Tallinna politseiameti ja linnamagistraadi vastused, milles teatakse tänupalvuse läbiviimisest.⁵⁶

Säilinud on üks eestikeelne palve rahu pärast, kuid selle juures puuduvad täpsemad ajalised määratlused. Palvetekstis on mainitud keisrinnat ja Türgi keisrit, nii et see võiks sobida nii käsitletava sõja kui 1768–1774 toimunud sõja kohta (Lisa 1).⁵⁷ Tallinna linnamagistraadi ja provintsiaalkonsistooriumi poolt Tallinna asehäaldusvalitsusele saadetud aruannetes on kirjas, et kantslist tuleb lugeda sama palvet, mida loeti 1774. aastal lõppenud sõja korral,⁵⁸ nii et palve sobib ka seetõttu mõlema sõja juurde.

Rîmnici lahingu, Izmaili vallutamise, relvarahu ja vaheharu puhul oli ette nähtud sellest teavitamine kreisilinnades.⁵⁹ Rîmnici lahingu, Izmaili vallutamise ja Iaşi vaheharu kohta pole vastav kirjavahetus säilinud. Relvarahu puhul ei ole alles Tallinna asehäaldusvalitsuselt kreisilinnadele saadetud käsud, kuid olemas on Paide, Rakverest ja Haapsalust asehäaldusvalitsusele saadetud aruanded, et relvarahu allakirjutamine on teatavaks tehtud.⁶⁰

---

⁵³ EAA 30-1-12677, L 27 (Kindralkuberner Browne'ilt Tallinna asehäaldusvalitsusele, 02.01.1791).

⁵⁴ EAA 30-1-12677, L 46 (Tallinna asehäaldusvalitsuse käsk Tallinna politseiametile, provintsiaalkonsistooriumile ja linnamagistraadile, 21.08.1791, mustand).

⁵⁵ EAA 30-1-12677, L 45 (Kindralkuberner Browne'ilt Tallinna asehäaldusvalitsusele, 10.01.1792, tõlgitud koopia).

⁵⁶ EAA 30-1-12677, L 53 (Tallinna linnamagistraadi aruanne Tallinna asehäaldusvalitsusele, 16.01.1792), L 55 (Tallinna politseiameti aruanne Tallinna asehäaldusvalitsusele, 20.01.1792).

⁵⁷ EAA 3235-1-1, L 12 (Palve rahu pärast).

⁵⁸ EAA 30-1-12677, L 10 (Tallinna linnamagistraadil aruanne Tallinna asehäaldusvalitsusele, 29.10.1787), L 11 (Provintsiaalkonsistooriumi aruanne Tallinna asehäaldusvalitsusele, 01.11.1787).

⁵⁹ EAA 30-1-10229 L 1 (Tallinna asehäaldusvalitsuse käsk Tallinna provintsiaalkonsistooriumile, 02.10.1789). 30-1-12677, L 27 (Kindralkuberner Browne'ilt Tallinna asehäaldusvalitsusele, 02.01.1791), L 45 (Kindralkuberner Browne'ilt Tallinna asehäaldusvalitsusele, 10.01.1792, tõlgitud koopia), L 46 (Tallinna asehäaldusvalitsuse käsk Tallinna politseiametile, provintsiaalkonsistooriumile ja linnamagistraadile, 21.08.1791, mustand).

⁶⁰ EAA 30-1-12677, L 35 (Aruanne Paide linnapea kantsleist Tallinna asehäaldusvalitsusele, 01.09.1791), L 37 (Rakvere linnapea aruanne Tallinna asehäaldusvalitsusele, 29.08.1791), L 41 (Haapsalu linnapea raport Tallinna asehäaldusvalitsusele, 29.08.1791).

Seega on võimalik täheldada informatsiooni liikumist kreisilinnadesse.

Kirjavahetusest ei ilmne, kas rohkem korraldusi kindralkuberner Browne'i poolt ei saadetud või need pole lihtsalt säilinud. Seetõttu ei ole võimalik Vene-Türgi sõja kohta käiva kirjavahetuse põhjal järeldada, kui suur vabadus oli Tallinna asehaldusvalitsusel vallutuste tähistamise korraldamisel. Lahinguteadetele pole tähistamist käsitlevaid juhtnööre lisatud. Erandlik tundub olevat Peterburi konsistooriumi poolt saadetud käsk Chotini äravõtmise tähistamiseks.

1.2.2. Lahinguteated

Eestimaale saadetud lahinguteateid on olemas Limanil toimunud lahingu, Maksimeni ja Galatzi juures aset leidnud lahingute ning Izmaili vallutamise kohta.⁶¹ Teated Limani lahingust ja Izmaili vallutamisest on saatnud kindralfeldmarssal ja Vene armee ülemjuhataja Tauri vürst Grigori Aleksandrovitš Potjomkin. Maksimeni ja Galatzi lähistel toimunud lahingute kohta on informatsiooni saatnud kindral Mihhail Kamenski. Tuginedes Izmaili vallutamist käsitlevale lahinguteatele, mille puhul on kindel, et see on Peterburist saadetud kindralkuberner Browne'ile Riiga, ja Limani lahinguteatele, mis on adresseeritud Browne'ile, võib arvata, et kõik lahinguteated on Eestimaa kubermangu jõudnud Riia vahendusel.

Lahinguteadetes leiduvast teabest lähtuvalt võib neil näha kahte funktsiooni. Üheks oli juhtkonna informeerimine sõjas toimuvast ja lahingukäigust, teiseks eesmärgiks võib pidada propaganda tegemist. Propaganda avaldub näiteks selles, et kõik Tallinna asehaldusvalitsusele edastatud teated käsitlevad Vene vägedele edukaid lahinguid.

Lahinguteadete puhul on peetud oluliseks teavitada kirja saajat lahingu asukohast. Näiteks Maksimeni lahingut käsitlevas teates on välja toodud, et võitlus leidis aset Maksimeni linna juures (tänapäeval Moldovas), Sireti jõe ääres, umbes 20 versta kaugusel Brailowst (tänapäeval Brăila Rumeenias).⁶² Ilmselt peeti oluliseks, et ka Tallinna asehaldusvalitsus

---

⁶¹ EAA 30-1-12677, L 14 (Ümberjutustus kindralfeldmarssal Potjomkini teatest Limani lahingu kohta, 27.06.1788), L 24 (Ümberjutustus kindral Kamenski teatest Maksimeni lahingu kohta, 1789), L 25 (Ümberjutustus kindral Kamenskil teatest Galatzi lahingu kohta, aprill 1789), L 26 (Teade Katariina II kindralkuberner Browne'ile Izmaili vallutamise kohta, 29.12.1790).

⁶² EAA 30-1-12677, L 24 (Ümberjutustus kindral Kamenski teatest Maksimeni lahingu kohta, 1789).

oleks sõjategevuse geograafilise liikumisega kursis.

Samuti on informatsiooni saadetud Vene armee ohvitseride kohta. Limanil toimunud lahingu puhul on lahinguteates esile tõstetud kolm ohvitseri: kontradmiral John Paul Jones, brigaadiülem Alexiano ja Charles de Nassau Siegen.⁶³ Charles de Nassau Siegen oli jõeflotilli komandör ning teda peeti oma kaasajal rüütellikuks kangelaseks. John Paul Jonesil, keda peeti Ameerika Ühendriikide mereväe üheks asutajaks, oli see-eest Inglismaal piraadi kuulsus ning inglastest Balti laevastiku ohvitserid keeldusid temaga koostööd tegemast, mistõttu Katariina II saatis ta kohe Potjomkini juurde.⁶⁴

Brigaadiülem Alexiano kohta levisid kuulujutud, et temagi oli seotud piraatlusega. Tegu oli kreeklase ja Türgi riigi alamaga, kes venelaste saabudes vahetas poolt. John Paul Jonesi kirjutises on näha tema väga kriitiline suhtumine Alexianosse, kelle kohta ta ütles, et “mees on samaväärselt asjatundmatu nii merenduses kui sõjanduses”.⁶⁵

Maksimeni ja Galatzi lahinguteadetes, mille algseks saatjaks on kindral Kamenski, on teada antud kindralleitnant Otto Wilhelm Derfelden poolt juhitava neljanda diviisi tegemistest. Derfelden oli pärit Eestimaa kubermangus elanud aadlisuguvõsast.⁶⁶ Võib-olla oli kindralleitnandi päritolu põhjuseks, miks just teated nende kahe lahingu kohta otsustati Eestimaa kubermangu edastada.

Lahinguteadetes leidub spetsiifilist informatsiooni ka Türgi ohvitseride kohta. Maksimeni lahingus vangistati kahe buntšukiga (*Roßschweif* – hobusesabatutiga ritv võimusümbolina) Yakub-paša⁶⁷ ning Galatzis kolme buntšukiga Ibrahim-paša.⁶⁸ Tiitel “paša” anti sultani poolt ning oma võimupiirkonnas kuulus neile absoluutne võim, sealjuures olid nad sõjaväe ülemjuhatajad. Kolme buntšukiga pašat nimetati vesiiriks. Ottomani impeerium oli jaotatud kolme ja kahe buntšukiga pašade võimualadeks.⁶⁹ Kuna kirjas ei ole neid mõisteid seletatud, siis ilmselt eeldati, et nii nende tähendus kui tähtsus on lugejale teada.

---

⁶³ EAA 30-1-12677, L 14 (Ümberjutustus kindralfeldmarssal Potjomkini teatest Limani lahingu kohta, 27.06.1788).

⁶⁴ S. S. Montefiore. Potjomkin, lk 392, 422.

⁶⁵ J. P. Jones, B. Walker. Life, lk 221–222.

⁶⁶ Alexander Mikaberidze. The Russian, lk 75.

⁶⁷ EAA 30-1-12677, L 24 (Ümberjutustus kindral Kamenski teatest Maksimeni lahingu kohta, aprill 1789).

⁶⁸ EAA 30-1-12677, L 25 (Ümberjutustus kindral Kamenski teatest Galatzi lahingu kohta, aprill 1789).

⁶⁹ A. Gruar Forbes. The Empires and Cities of Asia. London 1873, lk 188–189.

Huvitaval kombel pole lahinguteadetes propaganda eesmärgil rõhutatud türklastele kui teiseusklikele, kristlikke väärtusi mitte hindajatele. Sõjamanifestis öeldi nende kohta, et tegu on “kristliku nime vaenlastega”,⁷⁰ kuid hilisemates teadetes on ainult Izmaili lahinguteates türklaste kohta iseloomustavalt öeldud, et nad on “jätkuvalt põikpäised ega jaga venelaste rahuarmastavaid ja tagasihoidlikke vaateid.”⁷¹ Ilmselt on tegu otsese vihjega kindral Suvorov-Rõmniski poolt 7. detsembril 1790 türklastele pakutud kapituleerumisvõimalusele, mille vastuvõtmise puhul oli kindral nõus garanteerima garnisoni ja elanike vaba väljapääsu. Türklased sellega ei nõustunud, vaid palusid kümnepäevast vaherahu, lootuses, et selle ajaga jõuab kohale abivägi.⁷²

Kuigi ametnikevahelisest kirjavahetusest on näha, kui oluliseks peeti jumala tänamist võitude saavutamise eest, siis lahinguteadetes pole jumalapoolsele toetusele rõhku pandud. Jumalat on mainitud ainult Izmaili vallutamise puhul. Katariina II poolt kindralkuberner Browne'ile edastatud, algselt kindralfeldmarssal Potjomkini poolt saadetud teates on kirjas, et jumal lasi ettevõtmisele osaks saada “täieliku edu.”⁷³

Ülejäänud sõjateadete puhul on samuti näha propaganda levitamist, mis avaldub informatsiooni esitamises ja sõnakasutuses. Izmaili vallutamist kajastavas teates on kirjas, et Vene vägede vaprus oli “ennekuulmatu”.⁷⁴ 7. juunil 1788 Limanil toimunud võitluse kohta on kirjas, et vaenlase üle õnnestus saavutada “täielik võit”,⁷⁵ kuigi järgmine lahing leidis Limanil aset juba 16. juunil. Seega oli ennatlik väita, nagu oleksid türklased pärast esimest lahingut täiesti löödud olnud. Nagu on tõdenud S. S. Montefiore, oli tegu pigem patiseisu kui venelaste suure võiduga.⁷⁶

Informatsiooni esitamisel on neljast lahingust ainult ühe puhul märgitud türklaste kaotuste kõrval venelastele osaks saanud kaotusi. Galatzi lahingu puhul on välja toodud, et tapeti 1500 türklast ning vangistati Ibrahim-paša ja enam kui 1000 lihtsõdurit. Lisaks saadi sõjasaagiks

---

⁷⁰ EAA 3180-1-7, L 1 (Katariina II manifest Vene-Türgi sõja puhkemise puhul, 07.09.1787).

⁷¹ EAA 30-1-12677, L 26 (Teade Katariina II-lt kindralkuberner Browne'ile Izmaili vallutamise kohta, 29.12.1790).

⁷² J. Kotšinev. Suvorov, lk 86.

⁷³ EAA 30-1-12677, L 26 (Teade Katariina II-lt kindralkuberner Browne'ile Izmaili vallutamise kohta, 29.12.1790).

⁷⁴ EAA 30-1-12677, L 26p (Teade Katariina II-lt kindralkuberner Browne'ile Izmaili vallutamise kohta, 29.12.1790).

⁷⁵ EAA 30-1-12677, L 14 (Ümberjutustus kindralfeldmarssal Potjomkini teatest Limani lahingu kohta, 27.06.1788).

⁷⁶ S.S. Montefiore. Potjomkin, lk 444.

kogu laager, sõidukid ja suurtükivägi. Samas venelaste kaotusena oli märgitud 60 meest,⁷⁷ sõidukite või masinate kohta pole informatsiooni saadatud.

Maksimeni lahingu kohta teatati, et Türgi vägi koosnes 6000 mehest, kellest 400 jäid sõjaväljale maha, lisaks sellele veel Sireti jões uppunud. Vangistati Yakub-paša ja kaks koloneli, kellest üks võis olla paša, ning veel 100 türklast. Sõjasaagiks saadi üks suurtükk ning kolm sõidukit.⁷⁸ Venelaste kaotusi pole mainitud.

Izmaili vallutamise kohta on saadatud teade, et enam kui 30 000 mehest koosnev Türgi armee on hävitatud. Türklased kaotasid 20 000 meest ja kuni 11 000 oli venelaste poolt vangistatud. Vene armee kätte langes 310 lippu ning 300 suurtükki.⁷⁹ Taaskord pole mainitud venelaste kaotusi, mis Jüri Kotšinevi kohaselt ulatusid 4000 surnud ja 6000 haavatud,⁸⁰ teistel andmetel 1879 surnud ja 2700 haavatud Vene sõdurini.⁸¹

Informatsioon jõudis Tallinna asehaldusvalitsusse küllaltki kiiresti. Näiteks teade kindralkuberner Browne'ile Vene ja Türgi volinike poolsest rahulepingu allkirjastamisest Iašis 29. detsembril 1791 on keisrinna Katariina II poolt koostada lastud 6. jaanuaril 1792.⁸² Browne kirjutanud sõnumi Tallinna asehaldusvalitsusele 10. jaanuaril ning 13. jaanuaril on see protokollitud,⁸³ mis tähendab, et teade jõudis Peterburist Riiga umbes viie päevaga ning Riist Tallinnasse kolme päevaga.

Kaugemalt saadatud lahinguteated on samuti kiiresti Tallinnasse jõudnud. Näiteks Limanil toimunud lahingu kohta on lahinguteates kirjas, et algne aruanne on Potjomkinilt saadud 8. juunil, kuid ümberjutustus algsest teatest on Tallinnas protokollitud juba 27. juunil.⁸⁴ See tähendab, et umbes 20 päevaga on informatsioon liikunud Türgist Peterburi ning sealt ilmselt Riia kaudu Tallinnasse. 11. detsembril 1790 toimunud Izmaili äravõtmise puhul on teade sellest 29. detsembriks jõudnud Peterburi ning 8. jaanuaril 1791 on Tallinna

---

⁷⁷ EAA 30-1-12677, L 25 (Ümberjutustus kindral Kamenski teatest Galatzi lahingu kohta, aprill 1789).

⁷⁸ EAA 30-1-12677, L 24 (Ümberjutustus kindral Kamenski teatest Maksimeni lahingu kohta, aprill 1789).

⁷⁹ EAA 30-1-12677, L 26 (Teade Katariina II-lt kindralkuberner Browne'ile Izmaili vallutamise kohta, 29.12.1790).

⁸⁰ J. Kotšinev. Suvorov, lk 89.

⁸¹ Henry Colburn, Richard Bentley. The United Service Journal an Naval and Military Magazine, Part II. London 1829, lk 452–453.

⁸² EAA 30-1-12677, L 45p (Katariina II kindralkuberner Browne'ile, 06.01.1792, tõlgitud koopias).

⁸³ EAA 30-1-12677, L 45 (Kindralkuberner Browne'ilt Tallinna asehaldusvalitsusele, 10.01.1792, tõlgitud koopias).

⁸⁴ EAA 30-1-12677, L 14 (Ümberjutustus kindralfeldmarssal Potjomkini teatest Limani lahingu kohta, 27.06.1788).

asehaldusvalitsuseni jõudnud Browne'ile saadetud teate koopia protokollitud.⁸⁵

---

⁸⁵ EAA 30-1-12677, L 26 (Teade Katariina II kindralkuberner Browne'ile Izmaili vallutamise kohta, 29.12.1790).

2.1. Ülevaade Vene-Rootsi sõjast 1788–1790

1788. aasta juunis alustas Venemaa vastu sõda Türgi liitlane Rootsi. Rootsi kuningas Gustav III esitas Venemaale ultimaatumi, milles nõudis Karjala ja Liivimaa loovutamist Rootsile, Krimmi tagastamist Türgile ning kohest Vene vägede laialisaatmist Rootsi piiri ääres. Venemaa laevastik, mis kavatsesi saata türklaste vastu Mustale merele, oli sel ajal veel Läänemerele.⁸⁶

Juunis 1788 hakkas Rootsi koguma vägesid Hamina alla, kuid otsustavat sõjategevust rootslaste poolt ei järgnenud. 6. juulil 1788 leidis Vene ja Rootsi vägede vahel aset Suursaare merelahing. Rootslaste poolel juhatas vägesid kuninga vend Södermanlandi hertsog Karl ning Vene vägesid admiral Samuel Greig.⁸⁷

Lahingumüra kuuldi Vokas, Ontikas ja Toolses ning merel oli nähtud surnuid ning laevajäänuseid.⁸⁸ Hanno Ojalo ja Mati Õuna väitel kaotasid rootlased Suursaare lahingus 128–160 meest, haavatud oli 334–340 meest, venelaste poolel oli surnuid 580 ja haavatuid 720.⁸⁹ Ingliskeelse kirjanduse andmetel oli ohvreid palju rohkem: rootslastel 1151 ja venelastel 1806.⁹⁰

Osaliselt tingitud Suursaare lahingus osaks saanud ebaedust, kogunesid Soome-meelsed Rootsi armee ohvitserid augustis 1788 Anjala mõisas ning moodustasid kuningas Gustav III vastase Anjala liidu ning nõudsid Venemaaga sõdimise lõpetamist.⁹¹ Mässajad saatsid Katariina II juurde saadiku teatega, et nad on nõus ametlikult keisrinna võimu alla minema, juhul kui Venemaale ja Rootsile kuuluvast Soomest saaks autonoomne riik.⁹²

Katariina II lootis, et Soomes asuvas kuningas Gustav III väes läheb võim anjalaste kätte,

---

⁸⁶ H. Troyat. Katariina II, lk 361–363; Robert Nisbet Bain. The Hats and Caps and Gustavus III. – The Cambridge Modern History. Volume VI. The Eighteenth Century. Koostanud Ward, A. W., Prothero, G. W., Leathes Stanley. Cambridge 1909, lk 778.

⁸⁷ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 144–145, 147.

⁸⁸ A. S. Eesti olud Rootsi-Vene sõja ajal 1788–1790. – “Sõdur”, 1927, nr 31/32, lk 756.

⁸⁹ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 149.

⁹⁰ Spencer C. Tucker. A Global Chronology of Conflict: From the Ancient World to the Modern Middle East, Volume III: 1775–1860. ABC-CLIO, LLC 2010, lk 960.

⁹¹ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 138.

⁹² The Cambridge Modern History, lk 778–779.

ning seepärast 1788. aasta sügisel Soome territooriumil sõjategevust ei toimunud. Teatavasti Anjala liit kukkus lõpuks läbi. Taani ja Venemaa olid sõlminud 1773. aastal lepingu, mille kohaselt Taani pidi Rootsi rünnaku puhul venelastele abi osutama.⁹³ Nii kuulutas Taani 13. septembril 1788 Rootsile sõja ning Taani väed võtsid suuna Göteborgile, mida neil vallutada siiski ei õnnestunud. Lisaks avaldasid Taanile sõja lõpetamiseks survet Inglismaa, Preisimaa ja Holland. Taani ja Rootsi sõlmisid 1789 aastal juuni lõpus lõpliku rahu.⁹⁴

1788. aasta augusti lõpus korraldas Vene laevastik dessandi Hanko poolsaarel. Kohalike hirmutamiseks põletati maha mõned asulad ning poolsaare otsale seati üles suurtükid. Suurtükitulega takistati Rootsi varustuslaevade sõite. Oktoobris vene väed lahkusid Hanko poolsaarelt.⁹⁵

15. juulil 1789 leidis rootslaste ja venelaste vahel aset Ölandi merelahing. Rootsi laevastikku juhatas endiselt Södermanlandi hertsog Karl, Vene laevastiku juhiks oli siis admiral Vassili Tšitšagov. Kuigi rootslasi oli venelastest rohkem, ei suutnud nad venelastele suuremat kahju teha.⁹⁶ Venelaste poolel olevat olnud 31 surnut ning 185 haavatut ja pooled neist olevat põhjustatud nende endi suurtükkide lõhkemisest.⁹⁷

13. augustil 1789 leidis aset esimene Ruotsinsalmi lahing. 44 laevast koosnevat Rootsi laevastikku juhatas admiral Karl August Ehrensvärd ning 107 laevaga Vene laevastikku juhatasid Charles de Nassau Siegen⁹⁸ ning viitseadmiral Alexander von Kruse. Rootslased kaotasid merelahingus seitse sõjalaeva, millest viis langesid venelaste kätte, üks läks põhja ning üks lendas õhku. Lisaks kaotasid nad 16 varustuslaeva. Venelased kaotasid kolm laeva. Surnute, haavatute ja vangidena kaotasid rootslased 1345, venelased 1013 meest.⁹⁹

6. märtsil 1790 tulid Paldiski alla Rudolf Cederströmi juhatusel neli Rootsi sõjalaeva, mis seilasid kohalike eksitamiseks Hollandi lipu all. Rootsi dessant vallutas linna, ilma et neile oleks vastupanu osutatud.¹⁰⁰ Läbirääkimistel nõudsid rootslased kõigi sadamas olevate laevade põletamist, sõjaväeladude põletamist ning elanikelt 4000 rubla. Kuna laevad olid

⁹³ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 139.

⁹⁴ S. C. Tucker. A Global, lk 960.

⁹⁵ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 151, 153.

⁹⁶ T. Jaques. Dictionary, lk 750.

⁹⁷ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 155.

⁹⁸ S. C. Tucker. A Global, lk 963.

⁹⁹ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 157–158.

¹⁰⁰ M. Laur, T. Tannberg, H. Piirimäe. Eesti ajalugu IV. Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. Tartu 2003, lk 138.

Hollandi ja Taani lippude all, jäeti need põletamata. Ladudest veeti laevadele kalevit, tina ja püssirohtu, üks viljaladu jäeti põletamata, teised süüdati. 4000 rubla ei saanud elanikud kohe kokku ning rootslased said sellekohase vekslid.¹⁰¹ Enne lahkumist naelutati kinni kindluse 49 suurtüki lukud.¹⁰²

2. mail 1790 leidis aset Tallinna merelahing. Rootslastel oli küll arvuline ülekaal, kuid venelased vastasid rootslaste suurtükitulele sedavõrd tugeva kiirtulega, et rootslased sunniti taganema. Üks rootslaste laev langes venelaste kätte ning taganemisel kaotasid nad ühe suurimaist laevadest, sest see jooksis Aegna saare lähedal madalikule.¹⁰³ Rootslaste kaotuseks oli 210 surnut ja 447 vangistatut, venelastel kaheksa surnut ning 27 haavatut.¹⁰⁴

4. ja 9. mail 1790 toimus kaks lahingut Hamina all. Esimeses lahingus sundis Rootsi laevastik venelased taganema Hamina kindluse alla. Teises lahingus, kui venelasi ründas ligikaudu ainult veerand Rootsi laevastikust, õnnestus venelastel rootslased Hamina lahest välja tõrjuda. Juunis jäi Rootsi laevastik ligi kuuks ajaks Viiburi lahele blokaadi. Juuni lõpus murdsid rootslased Vene blokaadist läbi, kuid suurte kaotustega.¹⁰⁵

Juuni lõpus leidis aset teine Ruotsinsalmi merelahing. Lahingus osales umbes 13 000–14 000 rootslast ning 19 000 venelast. Vene laevastikku juhatanud Charles de Nassau Siegen lükkas võitlust edasi, et saavutada võit Katariina II troonile asumise aastapäeval. Lahingus said venelased lüüa. Kaotuste kohta on andmed erinevad. Spencer C. Tuckeri järgi kaotasid venelased 53 laeva, rootslaste kaotuseks oli kuus laeva.¹⁰⁶ H. Ojalo ja M. Õuna andmetel kaotasid venelased 55 laeva.¹⁰⁷ Andrew Lamberti kohaselt kaotasid venelased 64 laeva ja rootslased neli.¹⁰⁸ 3. augustil 1790 sõlmiti Värilas Venemaa ja Rootsi poolt rahuleping, mille kohaselt Soome ja Karjala jäid Venemaale.¹⁰⁹

---

¹⁰¹ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 160–161.

¹⁰² M. Laur, T. Tannberg, H. Piirimäe. Eesti, lk 138.

¹⁰³ A. S. Eesti olud Rootsi-Vene sõja ajal 1788–1790. – Sõdur, 1927, nr 34, lk 826.

¹⁰⁴ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 167.

¹⁰⁵ Samas, lk 169–170, 176, 178, 182.

¹⁰⁶ S. C. Tucker. A Global, lk 964.

¹⁰⁷ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 186.

¹⁰⁸ Andrew Lambert. War at Sea in the Age of Sail, 1650–1850. London 2000, lk 102.

¹⁰⁹ S. C. Tucker. A Global, lk 965.

2.2. Tallinna asehalduskonnas ringelnud informatsioon Vene-Rootsi sõja kohta

Vene-Rootsi sõja kohta on ametkondlikke andmeid levitatud Eestimaal üheksa lahingu ning rahulepingu sõlmimise kohta. Nimeliselt on mainimist leidnud Suursaare lahing (06.07.1788), Mikkeli vallutamine (08.06.1789), Paldiski dessant (06.03.1790), Tallinna merelahing (02.05.1790), Viiburi dessant (07.06.1790) ja Viiburi lahe lahingud (21.–22.06.1790), 1788. aasta juulis toimunud luurelaevade lahing ning 1790. aasta mais Soome alal aset leidnud lahing. Lisaks on kirjavahetuses märgitud Krasnaja Gorka lahingut (23.05.1790). Informatsioon sõjategevuse kohta on Vene-Türgi sõjaga võrreldes liikunud erinevalt, kuna sõjategevus ei jäänud sageli Tallinnast väga kaugele. Kirjavahetusest tundub, et Tallinna asehaldusvalitsuse ülesandeks oli Riia asehaldusvalitsust sõjasündmustest teavitada.

Sealjuures on Tallinnas sõjasündmuste kohta saadud teavet suuliselt. Näiteks 7. juunil 1790 Viiburi lahes toimunud dessandi kohta pärineb teave kullerilt, kes oli teel Tsarskoje Selo keisrinna juurde¹¹⁰ ja samamoodi 1790. aasta mais Soome alal toimunud lahingu puhul.¹¹¹ Mõnel puhul on informatsiooni edastanud mõni Tallinnasse saabunud ohvitser, näiteks 1788. aasta juulis Vene laevastiku ja Rootsi luurelaevade vahel aset leidnud võitluse kohta¹¹² või Viiburi lahe lahingu kohta 22. juunil 1790.¹¹³

Venemaa ja Rootsi vahelist sõda uurides tundub, et seal oli otsest rootslaste vastu suunatud propagandat vähe. Ainult ühes dokumendis on rootslasi otsesõnu nimetatud “reeturlikeks” vastasteks. Dokumendi puhul on tegu Tallinna vaimulikkonnale Peteburi konsistooriumi poolt saadetud käsu ümberjutustusega, mis võib seletada ka tavalisest erinevat sõnakasutust. Dokument pärineb 15. juulist 1788,¹¹⁴ nii et rootslaste üle saadud võiduks peeti 6. juuli Suursaare merelahingut.

---

¹¹⁰ EAA 30-1-12678, L 388 (Tallinna asehaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, 12.06.1790, mustand).

¹¹¹ EAA 30-1-12678, L 375p (Tallinna asehaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, 01.06.1790, mustand).

¹¹² EAA 30-1-12678, L 172 (Tallinna asehaldusvalitsuselt Liivimaa kuberner Beklešovile, august 1788, mustand).

¹¹³ EAA 30-1-12678, L 391–392 (Tallinna asehaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, juuni 1790, mustand).

¹¹⁴ EAA 30-1-12678, L 43 (Peterburi konsistooriumilt Tallinna vaimulikkonnale saadetud käsu ümberjutustus, 15.07.1788).

Sellesama Suursaare merelahingu puhul on tajutav Vene-meelne propaganda. Suursaare lahingus on venelaste kaotusi hinnatud rootslaste omast kõvasti suuremaks,¹¹⁵ kuid näiteks Rakverre saadetud Tallinna asehaldusvalitsuse käsu mustandis on kirjas, et Suursaare lahing oli Venemaa täielik võit¹¹⁶ ning Paidest Tallinna asehaldusvalitsuse kuberner von Wrangellile saadetud aruandes on võitu nimetatud hiilgavaks.¹¹⁷

Võidu kohta Suursaare lahingus on Tallinna asehaldusvalitsus saatnud teated juba 13. juulil kreisilinnadesse Paidesse, Rakverre, Haapsallu ja Paldiskisse,¹¹⁸ käsuga saavutatud võit kogu kreisis ning talupoegadele kantslist teatavaks teha.¹¹⁹ Tundub, et alguses jõudis siia lihtsalt teade lahingus saadud võidust. Pärast Tallinna vaimulikkonnale 20. juulil saadetud käsku Peterburi provintsiaalkonsistooriumilt,¹²⁰ kus oli lisainformatsiooni lahingus vangistatute kohta, on see edastatud sõna-sõnalt Tallinna politseiametile, provintsiaalkonsistooriumile ja magistraadile koos käsuga võitu *De Teumiga* algava tänupalvusega tähistada.¹²¹

Tallinna politseiametile, provintsiaalkonsistooriumile ja magistraadile edastatud käskudes teatatakse, et venelastel õnnestus ära võtta viitseadmirali laev "Prints Gustav" ja vangistada viitseadmiral krahv Wachtmeister ning 15 ohvitseri.¹²² Toolsel, Vokas ja Ontikal oli õhtust ööni kuulda kahurimüra.¹²³

Kui Türgi sõja puhul liikusid lahinguteated Tallinna asehaldusvalitsuseni Peterburi ja Riia kaudu koos korraldustega sündmuste tähistamise osas, siis sõjas Rootsiga on suurte merelahingutega seotud sõjateadete liikumissuund pigem vastupidine. Nii on Suursaare lahingu puhul jõudnud kõigepealt teade ning peaaegu kaks nädalat hiljem korraldused tähistamise kohta.

---

¹¹⁵ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 149. S. C. Tucker. A Global, lk 960.

¹¹⁶ EAA 30-1-12678, L 29 (Tallinna asehaldusvalitsuse käsk Rakverre, 13.07.1788, mustand).

¹¹⁷ EAA 30-1-12678, L 53 (Paidest Tallinna asehaldusvalitsusele, 17.07.1788).

¹¹⁸ EAA 30-1-12678, L 29 (Tallinna asehaldusvalitsuselt Rakverrele, 13.07.1788, mustand), L 53 (Paidest Tallinna asehaldusvalitsusele, 17.07.1788), L 75 (Haapsalust Tallinna asehaldusvalitsusele, 17.07.1788), L 90 (Käsk Tallinna asehaldusvalitsuselt Paldiskisse, juuli 1788, mustand).

¹¹⁹ EAA 30-1-12678, L 75 (Haapsalust Tallinna asehaldusvalitsusele, 17.07.1788).

¹²⁰ EAA 30-1-12678, L 91 (Ümberjutustus Peterburi konsistooriumilt Tallinna vaimulikkonnale saadetud käsust, 20.07.1788).

¹²¹ EAA 30-1-12678, L 94 (Käsk Tallinna asehaldusvalitsuselt Tallinna politseiametile, 21.07.1788, mustand), L 97 (Käsk Tallinna asehaldusvalitsuselt Tallinna provintsiaalkonsistooriumile, 21.07.1788, mustand), L 107 (Aruanne Tallinna magistraadilt Tallinna asehaldusvalitsusele, 24.07.1788).

¹²² EAA 30-1-12678, L 94 (Käsk Tallinna asehaldusvalitsuselt Tallinna politseiametile, 21.07.1788, mustand), L 97 (Käsk Tallinna asehaldusvalitsuselt Tallinna provintsiaalkonsistooriumile, 21.07.1788, mustand), L 107 (Aruanne Tallinna magistraadilt Tallinna asehaldusvalitsusele, 24.07.1788).

¹²³ EAA 30-1-12678, L 118 (Tallinna asehaldusvalitsuse mustand, 26.07.1788).

Ajaliselt järgmine teade juuli kohta 1788. aastal pärineb kirjast Riia asehäalduskonna kuberner Beklešovile ja algne teade admiral Samuel Greigilt. Räägitakse neljast vaenlase liinilaevast, millest kolmel õnnestus põgeneda ning üks sõitis karile.¹²⁴ Ilmselt on tegu Rootsi laevastiku poolt luurele saadetud laevade grupiga, millest liinilaev „Gustav Adolf“ karile sõitis. H. Ojalo ja M. Õuna kohaselt koosnes see laevagrupp küll seitsmest laevast, millest ainult kolm olid liinilaevad,¹²⁵ kuid see on ainus ajaliselt ja lahingukirjelduselt sobiv sündmus.

Ametnikevahelises kirjavahetuses on kajastatud kolme maalahingut: 8. juunil 1789 Vene vägede poolt Mikkelis saavutatud võitu, 6. märtsil 1790 toimunud rootslaste sissetungi Paldiskisse ning 1790. aasta mais toimunud lahingut Soome alal. Mikkeli võidu ja Paldiskisse sissetungi kohta leidsin ainult ühe teate: Mikkelis saadud võidu kohta Tallinna asehäaldusvalitsuselt Tallinna provintsiaalkonsistooriumile saadetud käsu ning Paldiski puhul kodanikkonna peamehelt Tallinna asehäaldusvalitsusele saadetud kirja.¹²⁶ 1790. aasta mais Soome alal toimunud võitu mainiti kahes kohas: Tallinna asehäaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile mõeldud kirja mustandis ning ühes samal päeval kirjutatud kirja mustandis.¹²⁷

Mikkelis saavutatud võidu puhul on Tallinna asehäaldusvalitsus edastanud Tallinna provintsiaalkonsistooriumile käsu kantslist talupoegi saadud võidust informeerida.¹²⁸ Mikkeli lahingus oli Vene vägede juhatajaks kindral Michelsohnen, kes suutis oma väega rootslased Mikkelist taanduma sundida.¹²⁹ Michelsohneni päritolu võib olla põhjuseks, miks selle lahingu kohta informatsioon Tallinna asehäaldusvalitsusele jõudis. Tema päritolu on vaieldav: Johann von Michelsohnen pärines Vene teenistuskirjade kohaselt Liivimaa aadlist, kuid välja on pakutud, et tegelikult sündis ta pärisorjade peres.¹³⁰

See-eest on huvitav, et 6. märtsil 1790 rootslaste sissetungi kohta Paldiskisse leidsin vaid ühe

---

¹²⁴ EAA 30-1-12678, L 172 (Tallinna asehäaldusvalitsuselt Liivimaa kuberner Beklešovile, august 1788, mustand).

¹²⁵ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 150.

¹²⁶ EAA 30-1-12678, L 281 (Tallinna asehäaldusvalitsuselt Tallinna provintsiaalkonsistooriumile, 23.06.1789, mustand), L 310–310p (Kiri Paldiski kodanikkonna peamehelt Tallinna asehäaldusvalitsusele, 20.03.1790).

¹²⁷ EAA 30-1-12678, L 375p (Tallinna asehäaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, 01.06.1790, mustand), L 387 (Tallinna asehäaldusvalitsuse mustand, 01.06.1790).

¹²⁸ EAA 30-1-12678, L 281 (Tallinna asehäaldusvalitsuselt Tallinna provintsiaalkonsistooriumile, 23.06.1789, mustand).

¹²⁹ Sylvanus Urban. The Gentleman's Magazine and Historical Chronicle For the Year 1789, Vol. 59, Part 2. London 1789, lk 749.

¹³⁰ Anu Raudsepp. Johann von Michelsohnen. – Eesti ajalugu elulugudes. 101 tähtsat eestlast, koostanud Sulev Vahtre. Tallinn 1997, lk 44.

kirja, milleks on Paldiski kodanikkonna peamehe kiri Tallinna asehaldusvalitsusele. Selles on räägitud 4000 rubla suurusest summast, mida rootslased nõudsid, juhul kui elanikud soovivad rüüstamisest pääseda. Kuna kodanikkonnal ei olnud võimalik seda summat kokku saada, siis anti sellekohane veksel, lubadusega sama aasta augustis Stockholmis raha tasuda. Kiri on saadetud alles kaks nädalat pärast sündmusi.¹³¹

Tallinna merelahingu puhul on informatsiooni lahingu kohta saadetud juba lahinguga samal päeval. 2. mail saadetud teadetes on saadetud üldist infot: ära märgiti lahingtegevuse algusaeg ning lahingu pikkus – milleks oli kaks tundi¹³² – ning rootslaste ja venelaste laevastiku suurus: vastavalt 27 ja 15 laeva.¹³³ Kaks päeva hiljem, 4. mail saadetud teates on informatsiooni juba rohkem: räägitud on rootslaste laevast “Printz Carl”, mis õnnestus 500 mehe ja kaheksa ohvitseriga alistada, ja laevast “Riksens-Ständer”, mis madalikule jooksis, ning mille rootslased ise süütasid.¹³⁴

4. mail on koostatud nimekiri laevalt “Printz Carl” vangistatud ohvitseridest.¹³⁵ Kui kirjas on räägitud kaheksast vangistatud ohvitserist, siis nimekirjas seisab neid seitse.¹³⁶ Sealjuures vangistatud leitnant Arcovitot mainiti ka kirjas seoses sellega, et tema oli Paldiski dessandi puhul rootslaste poole läbirääkija.¹³⁷

Kaotuste kohta saadeti Riiga teade veidi hiljem. Seal on venelaste kaotusteks öeldud neli madrust ning umbes 20 haavatut, ohvitseridest polevat keegi surma ega haavata saanud. Rootslaste inimkaotuse kohta on öeldud, et see pidi märkimisväärne olema.¹³⁸ Rootslaste kaotused olid erinevatel andmetel 150¹³⁹ või 210 meest surnuna,¹⁴⁰ lisaks veel “Printz Carlil” vangistatud mehed. Venelaste lõplikud kaotused olevat samuti veidi suuremad olnud: kaheksa surnut ja 27 haavatut.¹⁴¹

---

¹³¹ EAA 30-1-12678, L 310–310p (Kiri Paldiski kodanikkonna peamehelt Tallinna asehaldusvalitsusele, 20.03.1790).

¹³² EAA 30-1-12678, L 321 (Tallinna asehaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, 02.05.1790, mustand).

¹³³ EAA 30-1-12678, L 323 (Tallinna asehaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, 02.05.1790, mustand).

¹³⁴ EAA 30-1-12678, L 325 (Tallinna asehaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, 04.05.1790, mustand).

¹³⁵ EAA 30-1-12678, L 326 (Nimekiri “Printz Carlil” vangistatud ohvitseridest, 04.05.1790).

¹³⁶ EAA 30-1-12678, L 325 (Tallinna asehaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, 04.05.1790, mustand), L 326 (Nimekiri “Printz Carlil” vangistatud ohvitseridest, 04.05.1790).

¹³⁷ EAA 30-1-12678, L 325p (Tallinna asehaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, 04.05.1790, mustand).

¹³⁸ EAA 30-1-12678, L 368 (Tallinna asehaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, 15.05.1790, mustand).

¹³⁹ Georg Leets. Merelahing, lk 24.

¹⁴⁰ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 167.

¹⁴¹ G. Leets. Merelahing, lk 24.

Sõnum Rootsi sõjalaevastiku liikumisest Tallinna peale jõudis Peteburi ühe kaubalaeva kapteni kaudu juba 3. mail. 4. mail saabus võiduteatega sinna erikuller, admiral Vassili Tšitšagovi poeg.¹⁴² Juba 8. mail 1790 on Tallinna asehaldusvalitsuselt saadetud Riiga teade, et admiral Tšitšagovit autasustatakse keisrinna poolt Püha Andrease ordeniga.¹⁴³

Tallinna merelahingus saavutatud võidu eest oli ette nähtud *Te Deum*iga algav tänapalvus nii kõigis Tallinna kui kreisikirikutes.¹⁴⁴ Säilinud on vastused tänapalvuse läbiviimise kohta Rakverest, Haapsalust ja Paidest.¹⁴⁵ Huvitav on see, et Katariina II poolt Riia asehaldusvalitsusele saadetud ning sealt kuberner Beklešovi poolt Kuressaarde edastatud käsus on kirjas, et linnades, kus see oli võimalik, tuli võitu tähistada ka 21 kahuripauguga.¹⁴⁶

Kuigi olemas on vastused kolmelt kreisilinnalt, ei leidnud ma sealt mingit vihjet, et sama ettekirjutus oleks olnud kohustuslik Tallinna asehalduskonnale. Vene-Türgi sõja puhul Izmaili vallutamise ja relvarahu sõlmimise puhul oli kahuripaukudega tähistamine kohustuslik ka Tallinna asehalduskonnas. Vene-Rootsi sõjas ei leidnud ma mitte ühegi lahingu või vaherahu sõlmimise puhul ettekirjutust, et Tallinna asehalduskonnas oleksid ette nähtud kahuripaugud.

Ilmselt oli kohustuslik Tallinna asehaldusvalitsust igasuguse oletatava sõjategevuse kohta teavitada. Nii on 23. mail 1790 aset leidnud Krasnaja Gorka lahingu kohta üks kiri ja kirjavahetusest tuleb välja, et üks teade on veel olnud. Rakvere alammaakohus on Tallinna asehaldusvalitsust teavitanud sellest, et eelmisel päeva hommikul kella kahe ja kaheksa ning pärastlõunal kella kaheteistkümnelt ja kuue vahel kuuldi valjut kahurimüra.¹⁴⁷ Tallinna asehaldusvalitsuse poolt Riiga läkitatud teatest ilmneb, et antud kahurimüra kohta on Rakverest veel üks teade saabunud, kuid see pole ilmselt säilinud.¹⁴⁸ Ainuke lahing, mille kohta õnnestus informatsiooni leida ning mis sellesse aega jääb, on Krasnaja Gorka lahing. Seda lahingut on mainitud ka ühes Tallinna asehaldusvalitsuse mustandis.¹⁴⁹

---

¹⁴² Samas.

¹⁴³ EAA 30-1-12678, L 332 (Tallinna asehaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, 08.05.1790, mustand).

¹⁴⁴ EAA 30-1-12678, L 335 (Kindralkuberner Browne'ilt Tallinna asehaldusvalitsusele, 07.05.1790), L 341 (Käsk Tallinna asehaldusvalitsuselt Tallinna provintsiaalkonsistooriumile, 15.05.1790, mustand).

¹⁴⁵ EAA 30-1-12678, L 345 (Aruanne Rakverest Tallinna asehaldusvalitsusele, 18.05.1790), L 346 (Raport Haapsalust Tallinna asehaldusvalitsusele, 18.05.1790), L 362 (Aruanne Paidest Tallinna asehaldusvalitsusele, 22.05.1790).

¹⁴⁶ EAA 1005-1-162, L 19 (Käsk Kuberner Beklešovilt Kuressaarde, 09.05.1790).

¹⁴⁷ EAA 30-1-12678, L 354 (Rakvere alammaakohtult Tallinna asehaldusvalitsusele, 24.05.1790).

¹⁴⁸ EAA 30-1-12678, L 391 (Tallinna asehaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, 25.05.1790, mustand).

¹⁴⁹ EAA 30-1-12678, L 387 (Tallinna asehaldusvalitsuse mustand, 01.06.1790).

Üks teade on lahingust 7. juunil 1790 rootslaste ja venelaste vahel. Teade jõudis Tallinnasse kulleriga, kes oli teel Tsarskoje Selosse keisrinnale teadet viima, ning edastati Tallinnast Riiga. Rootslaste poolt tehtud Viiburgi dessant olevat neile lõppenud 3000 mehe surmaga ning lisaks oli neilt ära võetud kuus sõidukit.¹⁵⁰ Venelastele osaks saanud kaotusi pole mainitud.

Vene-Rootsi sõja ainuke lahing, mille kohta leidub Türgi sõja lahinguteadetega sarnane ülevaatlik lahingukirjeldus, on Viiburi lahe merelahing. Kahjuks puuduvad lahingukirjeldusel andmed, kelle poolt see on saadetud ja millal. Lahinguteates on kirjeldatud sündmusi 21. ja 22. juunil, kuni rootslaste jõudmiseni Suomenlinna kindluse suurtükkide kaitse alla.¹⁵¹ Lisaks sellele teatele on Katariina II poolt kindralkuberner Browne'ile edastatud viitseadmiral Nassau Siegeni sõnumist saadud ülevaade 21. ja 22. juuni sündmustest,¹⁵² mis on lahingukirjeldusega võrreldes veidi pealiskaudsem.

Riia asekuberner von Campenhausenile saadetud kirjas seisab, et rootslased kaotasid 22. juuni lahingus kaheksa liinilaeva ja viis fregatti ning lisaks galeere ja väikeseid laevu.¹⁵³ Hilisemast kirjandusest leiab, et rootslaste kaotuseks olevat siiski olnud seitse liinilaeva ning kolm fregatti.¹⁵⁴ Lahingus osaks saanud inimkaotuste kohta on andmed väga erinevad. Lahingukirjelduse kohaselt vangistati rootslasi 5000, nende hulgas üle 100 ohvitseri.¹⁵⁵ Tallinna asehaldusvalitsuselt Riia asekuberner von Campenhausenile saadetud teates on vangistatute arv 50 ohvitseri ja 2000 lihtsõdurit.¹⁵⁶ Tallinna asehaldusvalitsuselt on Riia asehaldusvalitsusele saadetud 29. juunil kiri, et Tallinnas on maale toimetatud 85 ohvitseri ning 1580 lihtsõdurit.¹⁵⁷ Hilisemate andmete kohaselt vangistasid venelased kokku 2292 rootslast.¹⁵⁸

Rootslaste mitme tuhande vangistatu kõrval on venelaste kaotused väga väikesed.

---

¹⁵⁰ EAA 30-1-12678, L 388 (Tallinna asehaldusvalitsuselt kindralkuberner Browne'ile, 12.06.1790, mustand).

¹⁵¹ EAA 3235-1-1, L 4 (Viiburi lahe lahingute kirjeldus).

¹⁵² EAA 3235-1-1, L 7 (Katariina II kindralkuberner Browne'ile, 24.06.1790).

¹⁵³ EAA 30-1-12678, L 393 (Tallinna asehaldusvalitsuselt Riia asekuberner von Campenhausenile, 25.06.1790, mustand).

¹⁵⁴ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 182.

¹⁵⁵ EAA 3235-1-1, L 4 (Viiburi lahe lahingute kirjeldus).

¹⁵⁶ EAA 30-1-12678, L 393 (Tallinna asehaldusvalitsuselt Riia asekuberner von Campenhausenile, 25.06.1790, mustand).

¹⁵⁷ EAA 30-1-12678, L 379 (Tallinna asehaldusvalitsuselt Riia asehaldusvalitsusele, 29.06.1790, mustand).

¹⁵⁸ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 182.

Lahingukirjelduses on Vene vägede kaotuseks märgitud 117 surnut ning 164 haavatut¹⁵⁹ ja väidetavalt mitte ühtegi laeva. H. Ojalo ja M. Õuna andmetel olid nende inimkaotused veel väiksemad: 53 surnut ning 114 haavatut.¹⁶⁰ See ja Tallinna merelahing on Vene-Rootsi sõjas minu poolt uuritud lahingutest ainsad, milles olid märgitud ka venelaste kaotused. Teiste lahingute puhul, kus kaotustest on üldse räägitud, on käsitletud ainult rootslastele osaks saanud kaotusi.

21. ja 22. juunil Viiburi lahes rootslaste üle saavutatud võidust tuli teada anda nii Tallinnas, selle eeslinnades kui teade saata esimese postiga kreisilinnadesse.¹⁶¹ Võitu tähistati *Te Deumiga* algava tänupalvusega.¹⁶² *Te Deumiga* algav tänupalvus on Vene-Rootsi sõjas võidu tähistamise puhul tavaline, täpselt nagu Vene-Türgi sõjaski.

Rahu sõlmimise kohta Venemaa ja Rootsi vahel saab informatsiooni ametnikevahelisest kirjavahetusest. Säilinud on Katariina II poolt kindralkuberner Browne'ile saadetud teade, et 3. augustil 1790 on rahulepingu allkirjastanud Venemaa poolelt kindralleitnant Igelström ja Rootsi poolelt parun Armfelt.¹⁶³ Selles kirjas puuduvad ettekirjutused tähistamise osas, kuid need on olemas Browne'ilt Tallinna asehaldusvalitsusele saadetud kirjas, kus on räägitud rahulepingu sõlmimise tähistamisest rahumanifesti lugemisega kantslist ning tänupalvusega.¹⁶⁴ Alles pole Tallinna asehaldusvalitsuse poolt saadetud käsk, kuid säilinud on vastused Tallinna magistraadilt, politseiametilt ning Paidest ja Haapsalust.¹⁶⁵ Seega on rahuteade edastatud kreisilinnadesse.

Paidest ja Haapsalust tulnud aruannetes on öeldud, et igavese rahu sõlmimisest Venemaa keisrinna ja Rootsi kuninga vahel on linnas teada antud. Tähistamise kohta seal teave puudub.¹⁶⁶ Tallinna kirikutes on rahu tähistatud *Te Deumiga* alanud tänupalvusega.¹⁶⁷

¹⁵⁹ EAA 3235-1-1, L 4 (Viiburi lahe lahingute kirjeldus).

¹⁶⁰ H. Ojalo, M. Õun. Purjed, lk 182.

¹⁶¹ EAA 30-1-12678, L 398 (Kindralkuberner Browne'ilt, 27.06.1790), L 418 (Tallinna asehaldusvalitsuse käsk Tallinna politseiametile, 13.07.1790).

¹⁶² EAA 30-1-12678, L 400 (Tallinna magistraadi aruanne Tallinna asehaldusvalitsusele, 02.07.1790), L 416 (Tallinna asehaldusvalitsuse käsk Tallinna provintsiaalkonsistooriumile ja Tallinna linnamagistraadile, 12.07.1790, mustand), L 418 (Tallinna asehaldusvalitsuse käsk Tallinna politseiametile, 13.07.1790).

¹⁶³ EAA 3235-1-1, L 8 (Katariina II kindralkuberner Browne'ile, 05.08.1790).

¹⁶⁴ EAA 30-1-12682, L 5 (Tallinna magistraadi aruanne Tallinna asehaldusvalitsusele, 02.09.1790). 30-1-12678, L 431 (Kindralkuberner Browne'ilt Tallinna asehaldusvalitsusele, 28.08.1790).

¹⁶⁵ EAA 30-1-12682, L 1 (Tallinna magistraadi aruanne Tallinna asehaldusvalitsusele, 19.08.1790), L 2 (Tallinna politseiameti aruanne Tallinna asehaldusvalitsusele, 19.08.1790), L 6 (Aruanne Paidest Tallinna asehaldusvalitsusele, 31.08.1790), L 7 (Raport Haapsalust Tallinna asehaldusvalitsusele, 31.08.1790).

¹⁶⁶ EAA 30-1-12682, L 6 (Aruanne Paidest Tallinna asehaldusvalitsusele, 31.08.1790), L 7 (Raport Haapsalust

Kokkuvõte

Vaadeldavast perioodist 1787–1791 leidub Vene-Türgi sõja kohta Ajalooarhiivis informatsiooni kaheksa lahingu ja vallutuse kohta, lisaks manifest sõja alguse ning teated relvarahu ja rahulepingu sõlmimisest. Nimeliselt on käsitletud sõjasündmused järgmised: Chotini (september 1788), Otšakovi (06.12.1788), Benderi (04.11.1789) ja Izmaili kindluse vallutamine (11.12.1790), Maksimeni (aprill 1789), Galatzi (19.04.1789), Rîmnici jõe juures ning Limanil peetud lahingud (07.06.1788).

Chotini, Otšakovi ja Benderi vallutamise, Rîmnici jõe lahingu, relvarahu ning Iași rahulepingu sõlmimise koha on informatsiooni ainult Tallinna asehaldusvalitsuse ametnikevahelises kirjavahetuses. Lahinguteated on olemas Limanil, Maksimeni ja Galatzi juures toimunud lahingute kohta. Vene-Türgi sõjas on ainsana Izmaili vallutamise ja Limanil aset leidnud lahingu kohta olemas nii lahinguteade kui kajastus ametnikevahelises kirjavahetuses.

Vene-Rootsi sõja kohta on Eestimaal teavet üheksa lahingu ja rahulepingu sõlmimise kohta. Nimeliselt on informatsiooni Suursaare lahingu (06.07.1788), Mikkeli vallutamise (08.06.1789), Paldiski dessandi (06.03.1790), Tallinna merelahingu (02.05.1790), Viiburi dessandi (07.06.1790) ja Viiburi lahe lahingu (21.–22.06.1790), luurelaevade vahelise lahingu kohta 1788. aasta juulis ning lahingu kohta Soome alal 1790. aasta mais. Lisaks on kirjavahetuses andmeid Krasnaja Gorka lahingu (23.05.1790) kohta.

Kahe vaadeldava sõja puhul on märgata erinevust informatsiooni liikumises. Vene-Türgi sõjakajastus jõudis Tallinna asehaldusvalitsuseni Riias kindralkuberner Browne'i kaudu. Kuna Vene-Rootsi sõja puhul ei jäänud lahingud sageli Tallinnast väga kaugele, siis kirjavahetusest lähtub, et Tallinna asehaldusvalitsus teavitas vähemalt Riia asehaldusvalitsust sõjasündmustest. Informatsioon jõudis Tallinna asehaldusvalitsuseni omakorda nii kirjalikult kui suuliselt, pärinedes näiteks Katariina II poole teel olevalt kullerilt või mõnelt ohvitserilt. Sealjuures on kohalikud instantsid Tallinna asehaldusvalitsust informeerinud ka juhul, kui kuuldakse kas või kahurimüra, näiteks Krasnaja Gorka lahingu puhul.

Tallinna asehaldusvalitsusele, 31.08.1790).

¹⁶⁷ EAA 30-1-12682, L 1 (Tallinna magistraadi aruanne Tallinna asehaldusvalitsusele, 19.08.1790), L 2 (Tallinna politseiameti aruanne Tallinna asehaldusvalitsusele, 19.08.1790).

Informatsiooni liikumissuunast tulenevalt on kahe sõja vahel erinevusi korralduste jõudmises, kuidas Tallinna asehaldusvalitsus peab läbi viima sõjasündmuste tähistamise. Vene-Türgi sõja puhul liikus teave lahingute kohta Tallinna asehaldusvalitsuseni Peterburi ja Riia kaudu koos ettekirjutustega, kuidas sündmusi kohapeal tähistada. Vene-Rootsi sõja lahingute puhul on teadete liikumissuund pigem vastupidine. Nii on näiteks kõigepealt jõudnud Eestimaale teade lahingust ning alles mitu nädalat hiljem korraldused tähistamise kohta, nagu Suursaare lahingu puhul.

Kirjavahetusest tulenevalt võib öelda, et lihtrahvani jõudis informatsioon vaadeldava perioodi sõdade kohta kiriku kaudu. Näiteks Vene-Rootsi sõja ajal Mikkeli lahingu puhul on Tallinna asehaldusvalitsus edastanud Tallinna provintsiaalkonsistooriumile käsu, et kantslist tuleb talupoegi võidu saavutamisest teavitada. Tallinna asehaldusvalitsuse kirjavahetusest nähtub, et vallutuste ja teiste sõjasündmuste tähistamise puhul oli ette nähtud kristliku ülistuslaulu *Te Deumi* esitamisega algav tänupalvus jumalale. Kõigi sõjasündmuste kohta teave Tallinnast kaugemale ilmselt ei jõudnud, kuna mõnedel juhtudel – Izmaili vallutamine, Tallinna merelahing, Iași ja Venemaa ning Rootsi vaheline vaierahu sõlmimine – toodi eraldi välja, et informeerida tuleb ka kreislinnu.

Tallinna asehaldusvalitsuseni jõudnud kirjadel võib täheldada eelkõige kaht funktsiooni: teavitamine sõjasündmustest ning propaganda levitamine. Informeerimise eesmärgil on esitatud näiteks lahingu geograafilise asukoha kirjeldus (Maksimeni lahing) või nimekiri lahingu käigus vangistatud ohvitseridest (Tallinna merelahing). Propaganda ilmneb sellest, et kõik lahingud, mis Eestimaal kajastust leidsid, lõppesid Vene vägedele edukalt. Isegi Suursaare merelahing, kus venelaste kaotusi on rootslaste omadest palju suuremaks hinnatud, leidis ametnikevahelises kirjavahetuses mainimist kui Venemaa täielik ja hiilgav võit. Lisaks sellele on lahingukirjeldustes sageli ära toodud vaenlaste kaotused, kuid harva mainitakse venelaste omi. Otsene propaganda ilmneb ka korraldustest, et inimesi tuleb kirikukantslist Venemaa võitudest teavitada.

Huvitaval kombel ei ole propaganda eesmärgil tehtud kirjades eriti kihutustööd türklaste ja rootslaste kui rahvuste vastu. Türklaste puhul on teiseusklikkust puudutatud ainult sõjamanifestis, kus seisis, et tegu on kristluse vaenlastega. Kõige hullem, mida rootslaste kohta kirjutati, oli see, et tegu on reeturlike vastastega.

Allikad ja kirjandus

Arhiiviallikad

Ajalooarhiiv, Tartu (EAA)

Fond:

- 30 Eestimaa kubermanguvalitsus
- 1005 Kuressaare magistraat
- 3180 Narva linna muuseum ja arhiiv
- 3235 Eesti Evangeeliumi Luteriusu kiriku Lääne-Harju praostkond

Kirjandus

Agoston, Gabor, Masters, Bruce. Encyclopedia of the Ottoman Empire. New York 2009.

Aksan, Virginia H. Ottoman Wars 1700–1870: An Empire Besieged. Pearson Education Limited 2007.

Apel, Willi. Harvard Dictionary of Music. Harvard 2000.

Bain, Robert Nisbet. The Hats and Caps and Gustavus III. – The Cambridge Modern History. Volume VI. The Eighteenth Century. Koostanud Ward, A. W., Prothero, G. W., Leathes, Stanley. Cambridge 1909, lk 758–784.

Colburn, Henry, Bentley, Richard. The United Service Journal and Naval and Military Magazine, Part II. London 1829.

Cronin, Vincent. Catherine, Empress of All the Russias. New York 1978.

Forbes, Alexander Gruar. The Empires and Cities of Asia. London 1873.

Jaques, Tony. Dictionary of Battles and Sieges: F–O. A Guide to 8,500 Battles from Antiquity through the Twenty-first Century. London 2007.

Jones, John Paul, Walker, Benjamin. Life of Rear-Admiral John Paul Jones. Philadelphia 1851.

Kotšinev, Jüri. Kahepäise kotka tiiva all. Venemaa hiilgus ja hukk 862–1917. Tallinn 2006.

Kotšinev, Jüri. Suvorov. Vene Hannibali elu ja võitlused. Tallinn 2010.

Lambert, Andrew. War at Sea in the Age of Sail, 1650–1850. London 2000.

- Laur, Mati.** Eesti ajalugu varasel uusajal 1550–1800. Tallinn 1999.
- Laur, Mati.** Tsaaride aeg. Venemaa ajaloost 1917. aastani. Tallinn 2002.
- Laur, Mati, Tannberg, Tõnu, Piirimäe, Helmut.** Eesti ajalugu IV. Põhjasõjast pärisorjuse kaotamiseni. Tartu 2003.
- Leets, Georg.** Merelahing Tallinna reidil. – Horisont, 1977, nr 8, lk 21–24.
- Longworth, Philip.** Vene impeeriumid. Nende tõus ja langus eelajaloost Putinini. Tallinn 2007.
- Mikaberidze, Alexander.** The Russian Officer Corps of the Revolutionary and Napoleonic Wars, 1795–1815. Savas Beatie LLC 2005.
- Mikaberidze, Alexander.** Conflict and Conquest in the Islamic World: A Historical Encyclopedia, Vol 1. ABZ-CLIO, LLC 2011.
- Montefiore, Simon Sebag.** Potjomkin – vürstide vürst. Tallinn 2002.
- Ojalo, Hanno, Õun, Mati.** Purjed ja püssirohi. Võitlused Läänemeresel 18. sajandil. Tallinn 2010.
- Raudsepp, Anu.** Johann von Michelsohnen. – Eesti ajalugu elulugudes. 101 tähtsat eestlast, koostanud Vahtre, Sulev. Tallinn 1997, lk 44–45.
- S., A.** Eesti olud Rootsi-Vene sõja ajal 1788–1790. – “Sõdur”, 1927, nr 31/32, lk 755–757.
- S., A.** Eesti olud Rootsi-Vene sõja ajal 1788–1790. – Sõdur, 1927, nr 34, lk 824–830.
- Stravinskaskas, Peter M. J., Shaw, Russell B.** Our Sunday's Visitor's Catholic Encyclopedia. Huntington 1998.
- Tannberg, Tõnu.** Eesti mees Vene kroonus: Uurimusi Baltikumi ja Venemaa sõjaajaloost impeeriumi perioodil 1721-1917. Tartu 2011.
- Troyat, Henri.** Katariina II. Venemaa kõikvõimas keisrinna. Tallinn 1996.
- Tucker, Spencer C.** A Global Chronology of Conflict: From the Ancient World to the Modern Middle East, Volume III: 1775–1860. ABC-CLIO, LLC 2010.
- Udam, Haljand.** Türgi. Teekond läbi Türgi tsivilisatsiooni ajaloo. Tartu 2011.
- Urban, Sylvanus.** The Gentleman's Magazine and Historical Chronicle For the Year 1789, Vol. 59, Part 2. London 1789.
- Ward, Adolphus William, Prothero, George Walter, Leathes, Stanley.** The Cambridge Modern History. Volume VI. The Eighteenth Century. Cambridge 1909.

Summary. Notification About the Russian Empire's Wars in the Governorate of Estonia: Information Circulating in the Vice-Government in Reval About the Wars Undertaken by Catherine II During 1787–1791.

The aim of this thesis is to examine, how much the peripheral Vice-Government in Reval was informed about the international wars that the Russian Empire was involved in. Also, the context of the information sent to the Governorate of Estonia is analysed – what kind of information was sent to the Vice-Government in Reval and what could have been the reason. Furthermore, the information shared between different institutions (Provincial Consistory, Reval's Magistrate and Police Department) and Vice-Government is examined.

There is information about eight battles and conquests during the Russo-Turkish War (1787–1791) in the Estonian Historical Archives. Additionally, there is also the war manifesto, reports on peace negotiations and the Iaş peace treaty. The battles are following: battles of Chotin (September 1788), Ochakov (06.12.1788), Bender (04.11.1789), Izmail (11.12.1790), Maksimen (April 1789), Galatz (19.04.1789), the battles near the River Rîmnic (7.–8.09.1789, 11.–14.09.1789) and on Liman (07.06.1788).

The information about the conquests of Chotin, Ochakov, Bender, the battles near the River Rîmnic, peace negotiations and the Iaş peace treaty, come only from the correspondence between different institutions and Vice-Government. There are battle reports on the skirmishes in Maksimen and Galatz. Just the conquest of Izmail and battle on Liman are mentioned both in the battle report and in correspondence between institutions.

About the Russo-Swedish War (1788–1790), there is information about nine battles and the peace treaty. Mentioned are the battles of Hogland (06.07.1788), Reval (02.05.1790), the battles of Viborg Bay (21.–22.06.1790), conquest of Mikkeli (08.06.1789), the landing to seize Rogerwick (06.03.1790), the landing in the Bay of Viborg (07.06.1790). There is further information found in the correspondence about the battle of Kronstadt (23.05.1790), the battle in July 1788 and the battle in May 1790 in Finland.

During those two wars, there is a noticeable difference about the way information moves. During the Russo-Turkish War information arrived to the Vice-Government from Riga, where the General-Governor George Browne had received it from the empress Catherine II. Whereas, the Russo-Swedish War took sometimes place quite close to the Governorate of Estonia, so it seems from the correspondence that the Vice-Government in Reval reported the war events to Riga. Vice-Government in Reval also received information both in written form and verbally from officers and couriers.

Due to the differences in the way information reached the Governorate of Estonia during those wars, the information about celebrating the conquests reached Reval dissimilarly. During Russo-Turkish War, in the reports coming from Saint Petersburg were also instructions how to celebrate the successful conquests in the Governorate. During Russo-Swedish War the battle reports reached Reval first and then, couple of week later the Vice-Government got directions for celebration.

Common people got their knowledge about the events of war from the church. The correspondence between the Vice-Government in Reval and other institutions show that after a successful conquest the main way of celebration was thanksgiving that started with *Te Deum*. *Te Deum* is a Christian hymn of praise. It seems from the correspondence that only after special occasions – e.g. the conquest of Izmail, peace treaties in Iaș and Värälä – information was also sent by the Vice-Government in Reval to county towns.

The battle reports seem to serve two purposes – giving information about the events of war and doing propaganda. There are geographic descriptions of the battle places or list of imprisoned enemy officers for informative reasons. Propaganda is shown by declaring every battle about which information reached the Vice-Government in Reval as successful for Russians, by giving orders that common people had to be informed about the Russian victories. Also, often losses that enemy suffered are accounted for, but the Russian losses are seldom listed.

Lisa 1. Rahupalve

Palve Rahho pärrast.

Oh keigewäggewam Jummal, kes sinna ka keige hirmsama Sõa ajal üks Hallatushe Jummal jääd, Ammud ja Pikid katki murrad ja Sõa Wankrid ärrapõlletad, kes sinna Wõrstid nende Öigushe jures kaitse, ja Taplushe Ajal nende Sõa-Wäele Woimust Waenlaste ülle annad: Sa tead, et ei mitte meie helde Käsri Wraua, waid Türki Riki-Käiser selle Sõa Algaja on, ja et meie armolik Käsri Wraua omma rahholist meelt wasto omma Sõa Mehhed Sõddamisheks temma wasto piddand läkkitama. Meie pallume Sind, olle meie Sõa-Wäe Kaitsia ning Abbi. Läshe selle hirmsa Waenlase Nouud, mis agga ilmasüta Werreärrawallamishe peäle käivad, nurja minna. Olle neile Kilbiks, kes ta wasto peavad sõddima. Te neid wahwaks, ja ni mitto kord, kui nemmad omma Käed wäljasirrutawad Möögaga nende wasto löma, siis tulgo sinno Hirm nende peäle, et nemad saaksid mahha lödud ja Pakko ajatud, et nenda need Wenne-Riki Sõamehhed nende ülle Woimust saaksid! Kui sinna, oh Jummal, sedda Wisi omma Au Rahwa seas olled üllesnäitnd, siis te sel hirmsal Werreärrawallamishel Otsa; te Pikid Sirbiks ja Möökad Sahhaiks ja önnista meid pea ühhe pitka Rahhoga ja ne Önnega. Ärra nuhtle meid mitte ommas tullises Wihhas meie Pattude pärrast, nenda kui meie kül olleme teninud; pöra omma Isha Palle meilt mitte ärra, ja anna meile Süddamelikko Pattustpöõrmist, et meie eddaspidi sinno pühha Wihha ei wõtta ärritada me wasto; waid anna Armo, et meie toshise Ello Parraindamishe läbbi Armo sinno jures woiksime leida.

Kule meid, Ishand Jummal, kule meie allandikko Palwe, Iesushe Kristushe meie Lunnastaja pärrast. Amen.

Allikas: EAA 3235-1-1, L 12.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Paula Põder

(sünnikuupäev: 16.08.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose
**“Vene impeeriumi sõdade kajastus Eestimaa kubermangus: Tallinna asehäaldusvalitsuses
ringelnud informatsioon Katariina II sõjategevuse kohta aastatel 1787–1791”**,

mille juhendaja on **Marten Seppel**,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 02.01.2014